

Vladimir Marković

S KRUNOM PRIJATELJEM KROZ POVIJEST UMJETNOSTI U DALMACIJI

UDK 75.071:929 Prijatelj K.

*Kruno Prijatelj
Foto: Jadran Babić*

U namjeri da predstavi najznačajnija djela naših znanstvenika o spomenicima i povijesno-umjetničkim razdobljima Dalmacije, izdavačka kuća Književni krug Split je, nakon djela Frane Bulića, Ljube Karamana, Cvite Fiskovića, Stjepana Gunjače i Lovre Katića objavila knjigu Krune Prijatelja pod naslovom "Kroz povijest umjetnosti u Dalmaciji (XIII-XIX. st.) - sinteze i studije". Prijateljjeve radove za knjigu je odabrao Joško Belamarić te je autora i njegovo djelo predstavio opširnim predgovorom.

Belamarić se našao pred nimalo lakim zadatkom. Jer kako iz Prijateljjeva opusa, tako opsežnog i razgranatog, izdvojiti naslove koji će ga cjelovito predstaviti, pokazati širinu interesa i znanstvenu znatiželju koja se kreće u

rasponu od antike do suvremenih likovnih događanja. Trebalo je odabrati studije da bi se predočila Prijateljjeva istraživačka metoda i sposobnost analitičkog prodiranja u likovnu strukturu pojedinačnog umjetničkog djela, ali pokazati ga i kao vrsnog sintetičara, koji tumači povijest pojedinih likovnih vrsta i stilskih razdoblja u rasponima cjelokupnoga dalmatinskog prostora.

Prve znanstvene radove Kruno Prijatelj je objavio prije pola stoljeća, godine 1944., pa je njegovu znanstvenu djelatnost trebalo prikazati i u vremenskom rasprostiranju, u procesu zrenja i rasta, a ne samo kao sumu ostvarenih rezultata.

Joško Belamarić svojim je izborom uspješno prevladao kušnje. Usmjerio se na ona povijesna razdoblja u kojima je Kruno Prijatelj dao temeljne doprinose za njihovo tumačenje, ili ih je sam uspostavio u povijesti naše umjetnosti kao cjelovite kulturno-povijesne i stiske činjenice. Odlučio se, naime, za razdoblje od trinaestog do devetnaestog stoljeća, u izboru dobro izmjenjujući studije o pojedinim umjetničkim djelima i pojavama sa sinteznim prikazima razdoblja dalmatinske umjetnosti ili slikarstva cijele jadranske Hrvatske. Tako je nakon studija o slikanom raspelu iz trinaestoga stoljeća, koje se nalazi u samostanu sv. Klare u Splitu, jezgrovitog teksta o minijaturama splitskog brevijara iz istog stoljeća, pa rasprava o slikama dalmatinske slikarske škole i Paolu Venezianu četrnaestog stoljeća te nakon studija o srebrnim svetačkim likovima iz splitske katedrale, također iz četrnaestog stoljeća, Belamarić u knjigu uvrstio monografske prikaze o Blažu Jurjevu, slikaru petnaestog stoljeća u Dalmaciji, i Jurju Čulinoviću, našem "Schiavonu" ranorenesansnog razdoblja. Potom je Belamarić nastavio izbor Prijateljelih radova sinteznim prikazom o slikarstvu renesanse u Dalmaciji i Istri. Tom je sintezom široko obuhvatio pojavu renesansnog slikarstva u jadranskoj Hrvatskoj, njegove protagoniste i stilske probleme, posvetivši osobitu pažnju onim majstorima s naše obale koji su svoje djelo ostvarili u umjetničkim studijama izvan domovine. Tu su se ponovno našle u prethodnim studijama analitički razmatrane teme, ali sada predočene u širim povijesnim i stilskim razmjerima. Vremenski studija obuhvaća i zrelo šesnaesto stoljeće pa tako tumači povijesno i stilsko okružje one tematike kojom se Kruno Prijatelj bavi u sljedećim tekstovima o Zorziju Venturi i dalmatinskim slikama L. Luzza, B. Licinija i Santi di Tita.

U rezultate Prijateljelih istraživanja umjetnosti baroknog razdoblja uvođe nas dvije, po naravi tematike komplementarne studije: ona o ciklusu slika Mateja Ponzonija Pončuna u Splitu i odjecima Caravaggia u Dalmaciji. One naznačuju raspone usvajanja baroknog stila u Dalmaciji, s jedne strane postupnim prevladavanjem kasnomanirističkog izraza u opusima slikara koji djeluju između Venecije i naše obale Jadrana, poput Ponzonija, ili nabavom umjetničkih djela u onodobnim središtima novog stila, što potvrđuju i slike evanđelista iz Dubrovnika, napuljskoga slikara i Caravaggiova sljedbenika M. Pretija. Problematika koju ocrtavaju spomenute studije amblemski pokazuje puteve kojima se usvaja barokni stil u nas uopće, a istodobno su one svojevrsan uvod u najzamašniji dio knjige Krune Prijatelja koji sadrži izabrana poglavlja iz njegove velike sinteze "Barok u Dalmaciji".

Barokne teme izabrane za Prijateljelu knjigu sinteza i studija nastavljaju se, mogli bismo doista reći, malom monografijom o Fulgenciju Bakotiću, dalmatinskom franjevcu iz osamnaestog stoljeća i kiparu drvenih raspela, naglašene, na srednjovjekovnoj tradiciji odnjegovane pučke izražajnosti. Na njegovu primjeru autor raspravlja o pitanjima stilskog određenja umjetničkog djela, o tradiciji i inovaciji, odnosu umjetničkog središta i pokrajine. Sljede

gućuje Prijatelju da iz pažljivo probranog spomeničkog gradiva, s iskustvom provjerenim u pomnom ispitivanju pojedinačnog djela, oblikuje sinteze koje su povijesno istinite i pouzdane, lišene općenitosti i paušalnih sudova, apriornih konstrukcija koje robuju unaprijed usvojenim shemama stilskih kategorizacija, povijesnih "redosljedaja" i regionalnih određenja. U tako provedenim ispitivanjima akumulira novu građu i zaoštava obrise sinteznih interpretacija cijelih povijesnih razdoblja dalmatinske umjetnosti ili postupnim prepoznavanjem likovnih podataka dograđuje i oblikuje opuse pojedinih umjetnika. Paradigma djelotvornosti Prijateljeva strogog formalno - analitičkog postupka, njegove sigurnosti kojom raspoznaje likovnu strukturu djela u osobnim i jednokratno izrečenim svojstvima, ali i strpljivog ponovnog ispitivanja i provjeravanja vlastitih spoznaja, otkriće je slikarskog djela Blaža Jurjeva. Iz niza slika i poliptiha s raznih strana Dalmacije, iz njezinih crkava, privatnih zbirki, muzeja i samostana, Prijatelj je oblikovao umjetnički lik jednog od najznačajnijih hrvatskih slikara 15. stoljeća. Otkriće slikareva potpisa na poliptihu s otoka Čiova potvrdilo je Prijateljeve zaključke u njegovu traganju za povijesnom istinom i podarilo draž - dopustimo si tako reći - uspješno dovršene detektivske istrage.

Osobito zanimanje Krune Prijatelja za pojedinačno umjetničko djelo i njegova likovna svojstva omogućilo je, isto tako, da prepozna regionalno određene osobine umjetničkih djela, utvrdi povijest njihova unutrašnjeg rasta i promjena i da tako izbjegne suprotnosti stilskih kategorija, koja spomeničku baštinu izvan velikih umjetničkih centara, pa tako i baštinu naše jadranske obale, podređuju imaginarnoj vertikali evolutivne jednosmjernosti. Formalne suprotnosti između gotike i renesanse u dalmatinskom slikarstvu petnaestog i šesnaestog stoljeća nadvladao je koristeći se pojmom slikarske škole. "Topografski" obilježivši spomenutu skupinu slika, protumačio je također i u stilskim osobinama, a da nije razlomio stvarni njihov povijesni identitet.

Vratimo se, međutim, netom objavljenoj knjizi Krune Prijatelja "Kroz povijest umjetnosti u Dalmaciji (XIII-XIX. st.)". Knjiga ima više od pet stotina stranica, ali mnogi nezaobilazni Prijateljevi radovi ipak nisu mogli biti uvršteni. Izostavljeni su uglavnom oni lakše dostupni čitatelju, budući da su također objavljeni u jednom od pet svezaka Prijateljevih "Studija o umjetninama u Dalmaciji", ili među drugim naslovima mnogobrojnih Prijateljevih knjiga. Studije i sinteze izostavljene iz sada objavljene knjige Krune Prijatelja njezin urednik i priređivač J. Belamarić spretno evocira u opširnom predgovoru, tumačeći ih čitatelju u kontekstu autorova cjelokupnoga djela. Belamarić je u predgovoru predstavio lik Krune Prijatelja, bliskim uvidom u njegov rad kao znanstvenika i pedagoga, kroz njegov životni put, školovanje i mnogobrojne dužnosti, od kustosa u Arheološkome muzeju i direktora Galerije umjetnina u Splitu, do profesora i akademika koji drži predavanja na fakultetima Zagreba, Zadra i Splita i na katedrama sveučilišta u Italiji i Francuskoj. Znanstveno njegovo djelo iscrpno je predočio s obzirom na iznim-

no važan udio u našoj povijesti umjetnosti kao znanstvenoj disciplini, u pogledu metodologije istraživanja i problema interpretacije. Isto tako precizno i dokumentirano opisao je temeljni Prijateljev doprinos istraživanjima povijesnih razdoblja i ličnosti, istaknuvši osobito ona prije neprepoznata ili zanemarena poglavlja povijesti dalmatinske umjetnosti, koje je sam uspostavio i izgradio. Belamarić kaže: "Čitajući brojne stranice bibliografije radova profesora Prijatelja, koja još uvijek raste ustaljenim tempom, s iznenađenjem se prisjećamo koliko je mlada disciplina naša povijest umjetnosti: danas je nemoguće zamisliti 'nevinost' čitavih razdoblja povijesti umjetnosti na hrvatskoj obali bez Prijateljevih pojedinačnih otkrića i interpretacija te bez sintetskih pregleda njihova razvoja. Pri tome je Belamarić ciljao ponajviše na radove Krune Prijatelja o umjetninama i umjetnosti baroknog razdoblja. Doista, prije Prijateljevih istraživanja barokne su teme bile zanemarene, njih se mimoilazilo u traganju za umjetničkom baštinom ranijih povijesnih slojeva u kojima se sigurno razgovjetnije iskazuju specifične osobine likovne kulture u jadranskoj Hrvatskoj. U već izgrađenim i "dovršenim" gradskim prostorima na našoj obali množina baroknih umjetnina i građevinskih intervencija bila je shvaćena - kako Belamarić točno primjećuje - "kao smetnja izravnom dodiru s ranijim navodno vrednijim stilskim razdobljima".

Kruno je Prijatelj ispisao novo poglavlje tumačenja dalmatinske umjetnosti. Promijenio je tradicionalne predodžbe o njezinoj povijesti i ostvarenim likovnim vrijednostima. S doktorskom disertacijom i potom knjigom "Barok u Splitu", objavljenom 1947. godine, stupio je u hrvatsku povijest umjetnosti kao zreo i formiran stručnjak - navršivši tek dvadeset petu godinu. Sam naslov pretkazuje njezinu važnost. Naime, prvi put u nas riječ "barok" našla se na koricama jednoga tiskanog djela o umjetničkim spomenicima. A to je djelo opsežan znanstveni rad u kojemu je sintetički prikazana povijest likovne umjetnosti u Splitu 17. i 18. stoljeća, od arhitekture i kiparskih djela do slikanih minijatura i dragokovinskih predmeta. Prijatelj je već ovdje izgradio istraživačku metodu koju će sustavno razvijati u brojnim kasnijim sintezama, gdje tumačenje povijesnih razdoblja također temelji na istančanom ispitivanju i predstavljanju pojedinačnog umjetničkog djela. Danas se čini da je jedino tako mogao postupiti, jer su barokni spomenici bili mahom neprepoznati u svojoj vrijednosti i tek ih je trebalo razotkriti i protumačiti, da bi se potom uspostavio povijesno vjerodostojan red kojemu oni pripadaju.

U pothvatu da se od pojedinačnog smjera sintetičnom prikazu sigurno je za Krunu Prijatelja bilo osobito poticajno njegovo poznavanje velikih njemačkih teoretičara, koji su iznimno izoštrenim i sustavnim ispitivanjem samih umjetničkih djela izgradili pojam baroka kao povijesno - stilske kategorije. Zato se na uvodnim stranicama knjige, gdje uspostavlja stilske okvire za splitske spomenike sedamnaestoga i osamnaestog stoljeća poziva na Wölfflina, Riegla i Schmarsowa. Ali Prijatelj se ne zadržava na pragmatičnoj analizi stila. Interes usmjeruje razlici kulturnih osobitosti Dalmacije i njezinih gra-

dova i povijesnim okolnostima u kojima se tamo ostvaruje umjetnička djelatnost. Pažljivo ispituje rukopisne dokumente, stranice starih vizitacija, u kojima nalazi podatke o fizičkoj sudbini umjetničkih djela. Između velikih teorija stila i drevnih pisanih dokumenata raspon je unutar kojega Prijatelj uspostavlja svoj razgovor s Povješću i ostvaruje vlastito tumačenje djela i povijesnih razdoblja likovne umjetnosti.

Knjiga "Barok u Splitu" nije mogla biti zastupljena u sada objavljenim izabranim radovima Krune Prijatelja, jer kasnije velike i opširnije njegove sinteze baroka obuhvaćaju povijesni prostor cijele Dalmacije pa uključuju i u njoj iznesene istraživačke rezultate. Ipak želimo na to značajno Prijateljevo djelo iz daleke 1947. godine još jednom upozoriti, jer ono pretkazuje temeljno usmjerenje njegovih kasnijih radova, s kojima se uključuje među one povjesničare umjetnosti koji su nakon Drugoga svjetskog rata započeli sa sustavnom i analitičkom prezentacijom europskoga baroknog razdoblja. Tih se godina lepeza istraživača umjetničke baštine baroka proširuje, uključuju se engleski i američki istraživači, interes se usmjeruje k baroknoj umjetnosti pojedinih regija, istražuju se specijalističke teme - vedutisti, "slikari realnosti", Bambocciati... Kruno Prijatelj u panoramu europske barokne umjetnosti uvrštava Dalmaciju.

Prijateljeva su istraživanja obuhvatila, zbog stoljetnih veza jadranske Hrvatske sa susjednom Italijom i prostorom Mediterana, i djelatnost stranih majstora. Istražujući hrvatsku spomeničku baštinu, prepoznao je nove vrijednosti u kulturnoj razmjeni između susjednih obala Jadrana: djela naših majstora u Italiji i važan udio njezinih umjetnika u umjetničkoj baštini Dalmacije. Opusi mnogih značajnih talijanskih umjetnika - spomenimo samo Paola Veneziana, Carla Crivellija, Sebastiana Riccija, Francesca Cabianku - ne mogu se cjelovito predstaviti bez Prijateljevih otkrića. Njegova istraživanja djelatnosti rimskih graditelja i projekatnata u Dubrovniku nakon potresa u 17. stoljeću, venecijanskih arhitekata i graditelja širom Dalmacije donose spoznaje jednako važne za povijest naše graditeljske baštine, koliko i za razumijevanje arhitektonske kulture gradova i sredina iz kojih oni potječu.

Kruno je Prijatelj istražujući našu baštinu gradio mostove prema svijetu. Ali ne samo zbog spomenika o kojima govori. Studijama i člancima objavljenima u stranim časopisima i publikacijama on istodobno afirmira hrvatsku povijest umjetnosti kao znanstvenu disciplinu. Posrednik je između značajnih događaja s područja povijesti umjetnosti u svijetu i naše sredine. Prikazi velikih izložaba koje se održavaju u Veneciji, Rimu, Parizu ili značajnih stranih knjiga o umjetnosti, napisi o znanstvenicima koje nerijetko poznaje iz prijateljske blizine, pokazuju brižno Prijateljevo nastojanje da i na taj način unaprijedi našu povijest umjetnosti i umanjí udaljenosti između naše kulture i svjetskih središta umjetnosti. Knjiga "Kroz povijest umjetnosti u Dalmaciji (XIII-XIX st.) - sinteze i studije" još jednom pokazuje da je u takvim nastojanjima znanstveno djelo Krune Prijatelja pouzdan posrednik i vodič.